

çeri" denilen doğrudan padişaha bağlı askerî birliklerin teşkili ve eski yaya birliklerine hazine ücret verilmesinden vazgeçilip çiftlikler tahsisi yoluna gidilmesi sürecinin neticesinde XIV. yüzyılın sonlarına doğru oluşturulduğu düşünülebilir. XV. yüzyılda artık savaççı fonksiyonlarını kaybetmiş geri hizmet kıtaları haline gelen piyadeler çiftliklerinde aynı zamanda üretim faaliyetini bizzat yaptıklarından farklı bir ziraî ünite teşkil etmişler, böylece sefer veya hizmet teklifinden göreve gidenlere yaya-müşellem denilirken geride kalanlar yamak şeklinde adlandırılmış ve bunlar çiftliklerinin işleriyle uğraşmıştır. Ocak denilen çiftliklerde bölgelere göre değişmekle birlikte bir-sekiz arasında yamak bulunmakta, bunlar içlerinden birini eşkinci olarak sefere veya istenilen hizmete göndermekte ve onun ihtiyaçlarını karşılamaktaydılar. Bazan gönderilen eşkinciye nakit harçlık da verilirdi. Bu uygulama yayamüşellem teşkilâtının kaldırıldığı XVI. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Aynı sistem özellikle Rumeli kesiminde yürüklerden meydana getirilen teşkilât ve voynuklar için de oluşturulmuş, bunların yardımcı ek kadroları yamak adıyla anılmıştır.

Yamak tanımlaması, daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın muhtelif sınıflarına aday olarak çeşitli yerlerde görev yapanlar için daha yaygın biçimde kullanılmıştır. Yeniçeriliğe geçişte önemli bir basamak teşkil eden yamak asker, bilhassa XVII. yüzyıldan itibaren Osmanlı ordusunda istihdam edilmek üzere piyade askere duyulan ihtiyaçtan dolayı ortaya çıkmıştır. Yeniçeriliğin eski nizamı işlerliğini yitirince asker ihtiyacını karşılamak üzere taşradan toplanan sivilere zamanla ocağa bu yolla intikal ederek bir bakıma yeni bir sınıfın teşekkülüne zemin hazırlamıştır. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, 1630'lara doğru İran savaşları sırasında yeniçeri talebi dolayısıyla yeniçeriler arasında yamak tahrir edildiğini ve bu yüzden ocak içinde karışıklık çıktığını yazar (*Tarih*, II, 924). Girit savaşları esnasında 1650 yılı dolayında "yamak namına donanmaya koşulan yeniçeriler"den söz edilmesi de bu anlamda dikkat çekicidir (Naîmâ, III, 1260). Bilhassa 1700'den sonra bu süreç hız kazanmış, yerel güçlerden farklı olarak sefer için sivillerden de yamak alınmış, bunlar Yeniçeri Ocağı'na katılmaya aday olan gruplar haline gelmiş, sınır kalelerinde istihdam edilmiştir. 1140 (1727-28) tarihli bir kayıta, yeniçeriler arasına katılıp ocakta gerekli tecrübeyi kazanmadan bir yolunu bu-

arak serhaddaki kalelere kendilerini yamak yazdıranların yol açtığı karışıklıkların önlenmesine dair bir kararın yer alması dikkat çekicidir. Buna göre, yeniçeri ortalarından bu şekilde çıkıp kalelere kapananların ellerinde ferman / hüküm bulunmadıkça yamak olarak istihdamı önlenecekti. Yamaklar böylece farklı bir sınıf oluşturmuş, zaman içerisinde Karadeniz ve Boğaz kalelerinde düşük ücretli muhafızlar haline gelmiş, XVIII. yüzyılın sonlarında birçok askerî kargaşanın kaynağını teşkil etmiştir. Maaşlarının ödenmesindeki gecikmeler yüzünden veya başka bahanelerle buldukları kalelerde sık sık karışıklık çıkarmış ve teftiş neticesinde sayıları azaltılmışsa da köklü bir tedbir alınmamıştır. 1797'de Belgrad Kalesi'ndeki yamakların görevlerinden güçlükle uzaklaştırıldığı ve yerlerine eyalet askerlerinin getirildiği bilinmektedir. Kaçan yamakların çoğu Vidin'de isyan eden Pazvandoğlu'nun yanında toplanmıştır. Bunların Sırp isyanlarına da karıştıklarına dair bilgiler vardır. Ayrıca bu dönemlerde sınır boylarında halka baskı uygulamış, bu tutumları birçok karışıklığın kaynağını teşkil etmiştir. Bunun dışında III. Selim'in tahttan indirilmesinde başlıca sorumlu olarak da suçlanmışlardır. Yamakların yeni kurulan orduya dahil edilme çabaları ve disiplin altına alınmak istemeleri büyük bir isyana dönüşmüş ve III. Selim'in katline gidecek olayları başlatmıştır. II. Mahmud döneminde Boğaz kalelerindeki yamaklar esaslı bir teftiş geçirmiş, daha sonra Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla da tarih sahnesinden silinmiştir.

Yamak kelimesi esnaf zümreleri içinde de kullanılmıştır. Loncalar halinde teşkilâtlanan esnafın belirli sayıda olması gerektiğinden sayısı yetersiz kalanlar benzeri bir iş yapanların yamağı sayılır, bunlara "yamak esnaf" denirdi. Sayıları yetersiz yularcı, kamçıcı ve palancılar saraçlar loncasının, terlikçiler ve eskiciler kavaf loncasının yamağı sayılmıştır. İş hacmi gereği yeni bir lonca teşkil edildiğinde bunlar, içlerinden ayırdıkları loncaya veya kendilerine en yakın iş koluna bağlı olarak "yamak lonca" itibar edilirdi. Bağlı buldukları loncayla sık sık anlaşmazlığa düştükleri için genelde müstakil lonca haline gelmeye çalışırlardı. Mühimme ve sicil kayıtlarında, bunların özellikle sefer zamanında orduya yönelik hizmetleri gerek insan gücü bakımından bizzat yerine getirmede gerekse bedel ödemede (orducu hizmeti), yine avâz türü vergilerin taksimi

gibi durumlarda esas loncanın kendileri üzerindeki baskılarına karşı sıkça şikâyetle bulduklarına ve müstakil olarak tanınma isteklerine dair kayıtlar mevcuttur. Kelime bugün bazı esnaf teşekküllerinde -meselâ aşçı yamağı gibi- kullanılmaktadır. Keza resmî kullanımda da jokey yardımcılarına yamak denmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Târîhi (haz. Ziya Yılmaz), Ankara 2003, II, 924; Naîmâ, *Târîh* (haz. Mehmet İpşirli), Ankara 2007, III, 1260; Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I, 328; Feridun M. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsi*, Ankara 1989, s. 144-145; Stanford J. Shaw, *Es-ki ve Yeni Arasında: Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu, 1789-1807* (trc. Hür Güldü), İstanbul 2008, s. 413-416, 441-436, 519-527; V. H. Aksan, *Kuşatılmış Bir İmparatorluk: Osmanlı Harpleri, 1700-1870* (trc. Gül Çağalı Güven), İstanbul 2010, s. 72-73; Bülent Çelik, "Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu", *TAD*, XXIII/36 (2004), s. 61-78; Pakalın, III, 604.

FERİDUN EMECEN

YAMAN DEDE

(1887-1962)

Mevlevî şâiri.

Kayseri'nin Talas ilçesinde doğdu. Asıl adı Diamandi'dir. Yanan Dede, Yanar Dede, Yamandi Molla, Molla Bey lakaplarıyla da bilinir. Babası iplik tüccarı Yuvaran Efendi, annesi Afurani Hanım'dır. Niğde Bor Kütüphanesi'nde bulunduğu bazı belgelerden, içinde yer aldığı Rum Ortodoks camiasının aslen Türk olduğunu öğrendiğini söylemektedir. Henüz küçükken ailesi Kastamonu'ya taşındı. Öğrenim hayatına burada Rum Ortodoks Mektebi'nde başladı; daha sonra Kastamonu İdâdîsi'nde okudu. Bu yıllarda gayri müslim öğrencilerin din derslerine katılma zorunluluğu olmadığı halde hocalarının izniyle bu derslere katıldı. Mektuplarında belirttiğine göre Farsça hocası İskilipli Osman Efendi'nin verdiği, *Meşnevî*'nin ilk on sekiz beytini okuma ödevini yerine getirdiği sırada ruhunda büyük bir değişim meydana geldi. Bu olayın ardından hocalarının etkisiyle Arapça ve Farsça ile daha çok ilgilendi. İdâdîyi bitirince müderris Hacı Mümin Efendi'nin tavsiyesi üzerine iki yıl Nasrullah Medresesi'ne devam etti ve bu iki dili daha da ilerletti. Arapça'ya olan vukufu dolayısıyla Diamandi (Yamandi) Molla adıyla anılmaya başlandı. 1909'da İstanbul Dârülfünunu Hukuk Mektebi'ne girdi. Mezun olunca (1913) Beyoğlu Birinci Hukuk Mahkemesi zabıt kâtipliğine tayin edildi. Avukatlık

YAMAN DEDE

yapmak amacıyla istifa ettiği 1932 yılına kadar bu görevini sürdürdü. Bir yandan da Galata Mevlîhânesi'nde Ahmed Celâleddin Dede ve Ahmed Remzi (Akyürek) Dede'nin *Meşnevî* derslerine katıldı. Ahmed Remzi Dede onun çalışmasını ve gayretini takdir ederek kendisine Yaman Dede adını verdi. Yaman Dede notlarında, Ahmed Remzi Dede'nin derslerine devam ettiği sırada *Meşnevî*'yi Ankaravî şerhiyle birlikte baştan sona kadar okuduğunu belirtmektedir.

Bu dönemde müslüman gibi yaşamaya, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ihtifallerinde konuşmalar yapmaya başladı. Paskalya yortusunda cami imamı ve tarikat şeyhlerinin kendisini ziyarete geldiğini, evinde dinî sohbetler yanında ilâhiler okuduğunu kendisi yazmaktadır. Öte yandan mason locasına da üye olup on üçüncü dereceye kadar yükseldi, fakat yine kendi ifadesine göre İslâm'a duyduğu yakınlık sebebiyle locadan çıkarıldı. 1935 tarihli bir belgeden, o sırada Türk Tayyare Cemiyeti İstanbul Şubesi'nin Rum vatandaşlardan meydana gelen üç numaralı yardım derneğinin başkanlığını yürüttüğü anlaşılmaktadır. Yaman Dede, mektuplarında gençlik yıllarından itibaren İslâmiyet'i benimsemekle birlikte ailevî bazı sebepler yüzünden bunu açıkça söylemekten çekindiğini, İslâmî eserleri gizlice okumayı sürdürdüğünü, ailesiyle birlikte kiliseye gittiği zamanlarda dua etmeden çıktığını, tam kırk yıl boyunca ailesinin haberi olmadan bazan sahura kalkmadan, bazan iftar etmeden oruç tuttuğunu ifade etmektedir. Bu gizlilik 1942'de sona erdi. O yılın şubat ayında dostlarından Tekel müdürü Emin Bey ile birlikte Tokat'a gittiği sırada Nakşibendî-Hâlidî şeyhi Ahmed Hilmi Efendi'nin teşvikiyle İslâmiyet'i kabul ettiğini resmen bildirdi. Mehmet Abdülkadir Keçeoğlu adını alan Yaman Dede'nin ihtidâsî dönemin gazete ve dergilerine konu olmuştur.

Yaman Dede, İslâmiyet'i kabul ettikten kısa bir süre sonra gayri müslim eşinden ve kızından ayrılmak zorunda kaldı. Bir mektubundan, bu ayrılıştan onun din değiştirmesinden rahatsızlık duyan patrikhâne idaresinin evliliklerinin devam edemeyeceği yönündeki beyanının etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum ruhunda derin yaralar açmış, bilhassa kızı Belma'ya karşı hasreti mektuplarına açık bir şekilde yansımıştır. Ardından ilkököl öğretmeni Hatice Hanım'la evlendi; avukatlık yaptı ve bazı okullarda ders vermeye başladı. Daha sonra avukatlığı bira-

Yaman Dede

kıp tamamen öğretmenliğe yöneldi. Saint Benoit ve Notre Dame gibi yabancı okullarında, İstanbul İmam-Hatip Okulu ve İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü'nde Türkçe, edebiyat, Farsça, Arapça derslerine girdi. 1961 yılı başlarında rahatsızlandı; halde derslerine devam etti; 3 Mayıs 1962'de vefat etti ve Karacaahmet Mezarlığı'na defnedildi.

Yaman Dede'nin hayatında şiirin özel bir yeri vardır. Kendisi hayatın içindeki her şeyin aslında bir şiir, şairin de görünmeyen dudakların üflediği bir ney olduğunu söyler. Şiirleri arasında bilhassa "Dahilek yâ Resûlellah" çok meşhurdur. Ayrıca Mevlânâ üzerine yazdığı şiirler Mevlvî çevrelerinin yanı sıra Yahya Kemal Beyatlı, İbnülemin Mahmud Kemal, İbrahim Alaeddin Gövsa, Orhan Seyfi Orhon gibi ilim ve fikir adamlarınca takdirle karşılanmıştır. "Yanan Kalbe" adlı na'tı Ali Kemal Belviranlı tarafından bestelenmiştir (*Cönk*, s. 54-55). Şairliğinin yanı sıra mutasavvıf kimliğiyle de öne çıkan Yaman Dede'nin Mevlânâ'ya duyduğu muhabbetin temelinde de İslâm dinine karşı olan derin sevgisi yatmaktadır. Müslümanlığı, içinde bütün kâinatın yer aldığı bir aşk diye nitelendirilmiş, insanın bu aşk sayesinde yükseleceğini, insanlığın olgunluk ve mutluluğunun buna bağlı olduğunu, bu aşamaya ulaşıldığında ıstırapın zevke döneceğini ve insanın ruhuna akacağını, böyle bir durumun ise anlatılamayacağını, ancak duyulabileceğini ifade etmiştir. *Meşnevî*'nin ilk on sekiz beytini şerh eden Yaman Dede'nin, Cenab Şahabeddin'in, Ahmed Cevdet Paşa'nın mesnevihanlığı ve Mevlânâ üzerine makaleleri, hayatını ve ihtidâ sürecini anlatan "Nasıl Müslüman Oldum?" başlıklı yazısı dikkat çekicidir. Şiirleri, notları, öğrencilerine ve dostlarına yazdığı mektupların önemli bir kısmını Mustafa Özdamar yayımlamıştır (*Yaman Dede*, İstanbul 1994).

BİBLİYOGRAFYA :

Yaman Dede'nin Mektup, Not ve Dokümanları, Ahmet Kahraman Özel Arşivi; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, s. 1995-1998; Abdullah Satoğlu, *Kayseri Şairleri*, Kayseri 1962, s. 86-89; Yahya Kemal, *Bitmemiş Şiirler*, İstanbul 1976, s. 50; *Cönk: İlahiler ve Mevlid* (haz. Ali Kemal Belviranlı), İstanbul 1978, s. 54-55; Mahir iz, *Yılların İzi*, İstanbul 2003, s. 359-360; Muhsin İlyas Subaşı, *İki Mevlî: Remzi Dede-Yaman Dede*, İstanbul 2005, s. 83-208; Osman Nuri Küçük, "Yaman Dede", *Aşkın Sultanları: Son Dönem İstanbul Mevlîvileri*, İstanbul 2010, s. 291-327; Hakkı Süha Gezgin, "Alkışa Lâyık Bir Emek", *Vakit*, İstanbul 6 Temmuz 1939, s. 6; Diyamandı Keçeoğlu, "Esrar Dede", *Konya*, sy. 32, Konya 1940, s. 1767-1773; Orhan Seyfi Orhon, "Mehmet Kadîr Keçeoğlu (Yaman Dede)", *Bay Diyamandı*, *Çınaraltı*, sy. 113, İstanbul 1943, s. 9-10, 12; Selahaddin Aydın, "Mehmed Kadîr Keçeoğlu (Yaman Dede)", *İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü Dergisi*, I/1, İstanbul 1963, s. V-VII; Bekir Oğuzbaşaran, "Kayserili Mühtedi ve Mevlvî Şâir Yaman Dede (Diyamandı)", *Erciyes*, sy. 42, Kayseri 1981, s. 5-9.

HAŞİM ŞAHİN

YANBOLU

Bulgaristan'da tarihî bir şehir.

Bulgaristan'ın güneydoğu kesiminde yerimli bir ovada yer almaktadır; bugün Yanbolu adıyla anılır. Şehrin Bulgarca ve Türkçe isimleri Grekçe Diampolis'ten gelir. Tuna nehrinin kenarında deniz seviyesinden 135 m. yükseklikte, Sofya'dan Karadeniz kıyısındaki Burgaz Limanı'na giden tren yolu üzerinde bulunur. Daha önce, 90 km. güneyindeki Edirne'ye karayoluyla da bağlantılı idi. Osmanlı hâkimiyetinin son dönemlerinde yapılan ve Edirne'ye ulaşan tren yolu hattı iptal edilmiş, bir daha hayata geçirilmemiştir. Yanbolu'nun güneyindeki Hambarlı kasabasında Krum Han'a ait 813-814 tarihli bir Proto-Bulgar yazıtı, Bizans imparatoru (Nikephoros) tarafından Bulgaristan'ın "aşağı toprakları"nın nasıl tahrip edildiğini ve bundan dolayı Krum Han'ın Bizans idaresindeki topraklara yaptığı sert akını anlatır. Bu tahribat, özellikle XIV. yüzyılın ilk yarısında vuku bulanlar gibi Yanbolu'nun çevresini ıssız bir alan haline getirecek derecede birkaç defa tekrarlanmıştır. 815'te Bizans imparatoru ile Omurtag Han arasındaki antlaşmadan sonra Bulgarlar yeni kazanılmış bölgelerin muhafazası için 130 km. uzunluğunda toprak duvar inşa ettiler. Duvarın önünde derin bir hendek bulunmakta ve Burgaz yakınlarındaki Konstanteia Kalesi'ne doğru uzanmaktaydı. Yanbolu'nun 8 km. güneyinde bu surun bazı uzantıları görülmektedir. Os-